

H U U B
O O S T E R H U I S

De ontdekking
van de aarde

VERZAMELDE ESSAYS

ten have

HUUB
OOSTERHUIS

*De ontdekking
van de aarde*

Verzamelde essays

EN HET WAS OP DIE LEEFTIJD

1.

Toen ik veertien was, las ik *De vliegende pijl*, *De rode storm*, *Tecumseh de bergleeuw* en nog een paar titels, tot en met deel zeven, *Tecumseh's dood*. Tecumseh was de Jozua der Noord-Amerikaanse Shawnees-indianen, hun aanvoerder in de strijd tegen de blanke kolonisten. Zijn naam betekende 'langssnellende panter', hij was een groot jager en had een absoluut gehoor voor naderend gevaar, en nooit heeft hij een blanke krijgsgevangene gemarteld.

Toen ik hoorde dat deze Tecumseh echt bestaan had, dat er zelfs een beeld van hem was in het Vaticaanse Museum, las ik die boeken met nog groter hartstocht, en wérd hem zelf – toen ik ze uit had, alle zeven, was hij mijn vriend voor het leven geworden. Dacht ik toen.

September 1948 – derde klas gymnasium, we kregen Nederlands van Jan Bakker, een kleine man die door mij heen keek. Hij las gedichten voor: met ons vijven zaten we op de voorste rij, de andere twintig hingen rokend in de vensterbanken. Slauerhoff; ik luisterde, begreep niet wat ik hoorde, begreep genoeg om verder te luisteren, het was alsof ik werd ingewijd.

's Nachts in bed herinnerde ik mij: 'belegerd leven', 'diepten waar geen onderstromen', 'alleen in mijn gedichten kan ik wonen'.

2.

‘En het was op die leeftijd... de poëzie was naar me op zoek. Ik weet niet, weet niet vanwaar ze opdook.’

Ze, niet hét, onzijdig, het woord, het gedicht, het lied, maar een vrouwelijk iemand, zo een als ‘moedertje aarde’ en ‘muze, bezing mij’.

Niet hij zocht haar, maar zij zocht hem: Pablo Neruda. Hij wist niet dat zij bestond, wist nog niet eens wat zoeken is. Hij werd gevonden. Het was op die leeftijd dat een mens nog te vinden is, zich nog niet verstoppt heeft, nog niet niemand geworden is. Was hij veertien? Vierentwintig?

*En het was op die leeftijd... De poëzie was
naar me op zoek. Ik weet niet, weet niet vanwaar
ze opdook, uit winter of rivier.
Ik weet niet hoe of wanneer,
nee, geen stemmen, stemmen waren het niet, geen
woorden, geen stilte,
maar uit een straat werd ik geroepen,
uit de takken van de nacht,
plotseling, te midden van anderen,
te midden van felle vuren
of alleen op de terugweg –
daar stond zij zonder gezicht
en raakte me aan.*

*Ik wist niets te zeggen, mijn mond
zag geen kans iets uit te brengen,
mijn ogen waren blind,
en er sprong iets op in mijn ziel,
koorts of verloren vleugels,
en door die brand te ontcijferen,
smeedde ik mijn eigen eenzaamheid
en ik schreef de eerste vage regel neer,
vaag, onvast, pure nonsens,
pure wijsheid*

*van wie niets weet, – en ineens
zag ik de hemel
opengaan en zich mededelen:
planeten, sidderende landouwen
en het donker doorschoten, doorzeeft
van pijlen, vuur en bloeseming
de overrompelende nacht, het heeal.*

*En ik, nietig wezen,
van de grote sterrende leegte dronken,
ik naar gelijkenis en beeld
van het mysterie,
voelde mij zuiver deel
van de afgrond
en ik wentelde mee met de sterren
en mijn hart sloeg op drift in de wind.*

(vertaling: Dolf Verspoor)

Wát gebeurde er eigenlijk? Pablo Neruda, vertel ons duidelijk en rustig – maar hij kan het alleen opgewonden en verward vertellen: ‘Ik weet niet, weet niet vanwaar ze opdook.’ Hij zegt niet: ‘Ze verscheen aan de hemel, ze stond op de zon, ze daalde neer.’ Ze komt van beneden, duikt op ‘uit winter of rivier – nee, geen stemmen, stemmen waren het niet, geen woorden, geen stilte; maar uit een straat werd ik geroepen.’ Dus toch geluid? Wel en niet, alles tegelijk. Zoals je geroepen wordt in dromen.

‘Uit een straat –,’ waar mensen wonen en komen en gaan. Nee, ‘uit de takken van de nacht’, nee, ‘te midden van felle vuren’. Was je alleen? Nee, ik was juist te midden van anderen, ieder ander zijn eigen felle vuur – en toch alleen, en plotseling – wat? Ze pakte je, ze omhelsde je, ze schudde je door elkaar? Nee, ze raakte me aan.

‘Er sprong iets op in mijn ziel, koorts of verloren vleugels.’ Koorts, die toestand van snellere polsslag en ademhaling, duizeligheid, schichten van dromen. Verloren vleu-

gels, herinnering aan vliegen, grote hoogte, opgeheven zwaartekracht, vergezichten – als dat nog nooit is opgesprongen in je ziel, ben je nog nooit ‘op die leeftijd’ geweest – ‘en ineens zag ik de hemel opengaan en zich mededelen.’ En de nacht werd licht als de dag, de duisternis even stralend als het licht, tekenen aan de zon, maan en sterren, ‘het donker doorzeefd van pijlen, vuur en bloeseming’; het is kortstondig als vuurwerk, je hebt het nog niet gezien of je weet al niet meer of je het wel echt gezien hebt.

Een innerlijke ervaring wordt beschreven in kosmische beelden: de diepte van de ziel is de hoogte van de hemel. In het opengaan van een hemel buiten ons bereik wordt uitgebeeld dat onze ziel als door een genadige hand ontgrendeld wordt. Die stem vanbinnen komt van ver buiten, dat innerlijke licht, dat innerlijke gesternte, staat als een sterrenhemel boven je. Hoger dan mijn hoogste hoogte zijt Gij dieper in mij dan mijn diepste zelf, schreef Augustinus in zijn *Confessiones*, Belijdenissen.

‘Ik naar gelijkenis en beeld van het mysterie, voelde mij zuiver deel van de afgrond. En ik wentelde mee met de sterren.’ Ik, nietig wezen, ben midden in het heelal terechtgekomen, ik ben erbij (ook in de betekenis van ‘gesnapt’). Ik ben bij alles, en alles is door mij heen en in mij, en ik weet het.

‘Deel van de afgrond zijn’ en ‘meewentelen met de sterren’, twee beelden voor een en hetzelfde: opgenomen zijn in een onoverzichtelijke samenhang, een onafzienbare menigte, de wereld, de mensheid – ook in Bijbelse verhalen, bijvoorbeeld in dat over Abraham, is de menigte der sterren een beeld voor de ontelbare menigte der mensen.

Tot die menigte te behoren, een van de ontelbaren te zijn, nietig, maar ook uniek, deel te hebben aan alles en toch eenzaam te zijn: het is dat ‘weten’ dat doorbraak ‘op die leeftijd’ en dat mij sindsdien bijgebleven is. Van die doorbraak is dit gedicht van Neruda, over het ontwaken, zeg maar losbarsten van zijn dichterschap, een herkenbare parabel.

‘Die leeftijd’ heeft geen absoluut getal, staat niet vast, al valt hij voor een deel samen met wat ooit ‘de puberteit’ werd genoemd. Bij velen begint rondom hun veertiende een bewustwordingsproces dat, als het onderkend en gevoed en begeleid wordt, zich doorzet door alle levensstijlperken heen en hopelijk nooit overgaat. Leg die innerlijke stem uit de hemel nooit het zwijgen op. ‘Die leeftijd’ waarover Neruda schrijft is een moment, dag of uur, dat aan geen leeftijd gebonden is. Binnenstebuiten gekeerd, gevonden, aangeraakt worden, dat moge je levenslang gebeuren.

3.

Nietig en uniek, uniek en daarom eenzaam. Ik ben als iedereen, en ik lijk op niemand, ik ben anders dan anderen – is er een tijd geweest dat mensen dit niet ervoeren? De Engelse historicus Richard Holmes meent dat Jean-Jacques Rousseau, ruim tweehonderd jaar geleden, aan de vooravond van wat later ‘de Verlichting’ werd genoemd, als een der eersten dit besef van uniek-en-eenzaam-zijn onder woorden heeft gebracht, in zijn *Confessions*, Belijdenissen. Holmes spreekt over ‘de belangrijkste revolutionaire verandering in de menselijke gevoeligheid, waaraan wij nu allemaal onvermijdelijk deelhebben’. Wij weten nu allemaal, meent hij, dat ‘de menselijke geest in wezen uniek, oneindig, geheimzinnig en verschrikkelijk alleen’ is. Dit ‘nieuwe eenzaamheidsbesef’ noemt hij ‘het wezenskenmerk van de Romantiek’, het heeft Europa één gemaakt en ‘een internationale taal van het hart’ geschapen.

Dit lezend en overdenkend, deze welsprekende stellige volzinnen, verschijnen op het scherm van mijn geheugen passages uit een boek van Hannah Arendt – zo gaat het soms als je leest. Hannah Arendt geeft in meerdere van haar boeken een analyse van de laatste anderhalve eeuw, de tijd dus dat de Europese mens zich bewust werd van dit

verschrikkelijk alleen-zijn. Zij zegt: de vloek van de moderne massa's sinds het begin van de industriële revolutie (midden vorige eeuw, de bloeitijd van de Romantiek!) is de 'ontworteling' en de 'overbodigheid'. Ontworteling en overbodigheid 'zijn acuut geworden met de opkomst van het imperialisme aan het eind van de vorige eeuw en de ineenstorting van politieke instellingen en sociale tradities in onze eigen tijd'.

Ontworteld zijn betekent 'dat je in deze wereld geen plaats hebt die door anderen wordt erkend en gegarandeerd'. Overbodig zijn betekent 'dat je helemaal niet bij deze wereld hoort'. Wie met deze zinnen van Hannah Arendt in zijn geheugen naar West-Europa kijkt en daar overheen naar heel de wereld, maakt zich geen illusies over 'een internationale taal van het hart'. Voor dit internationale verschrikkelijk alleen-zijn van miljoenen ontwortelden en overbodigen bestaan nog nauwelijks woorden.

Neruda's ervaring is niet verschrikkelijk. Hij beseft uniek te zijn, oneindig, geheimzinnig, ik-en-geen-ander. Maar zijn gedicht is geen angstdroom, eerder een roepingsvisioen. Hij siddert, stijgt, valt, het gaat er niet zacht en lieflijk aan toe, maar er ligt over zijn woorden een gloed van jeugd, verwondering en toekomst. De suggestie die van deze tekst uitgaat is dat die eerste ontmoeting met de engel van de poëzie hem niet vervreemdt van anderen en zichzelf, maar hem juist eigener maakt. Hij wordt door haar zichzelf, krijgt een bestemming: regels neerschrijven, taal scheppen, gemeenschap maken. Hoe alleen hij daarmee ook is, toch niet 'verschrikkelijk alleen', niet overbodig – hij is in taalgemeenschap en 'zinsverband' met mensen.

4.

Voor een beter begrip van wat zich afspeelt onder onze ogen én in onszelf, om iets meer te begrijpen van wat ons 'beveegt' of beangstigt, worden wij door geschiedschrijvers,

psychologen en andere mensenkenners verwezen naar het verleden: het grote collectieve verleden dat wij ‘de geschiedenis’ noemen, en het minder omvangrijke maar niet minder gecompliceerde individuele verleden dat zich uitstrekt achter onze rug, tot de dag van onze eerste geboorte. Gaandeweg het leven blijkt dat wat je achter de rug hebt ook nog vóór je ligt; dat je veel van je verleden nog moet verwerken en een plaats geven in een toekomstig bestaan.

Omdat ik wel uniek, oneindig en geheimzinnig wil zijn, maar niet verschrikkelijk alleen, zoek ik naar taal, woorden, woordbeelden, beeldklanken. Omdat ik weten wil hoe uniek Dante, Nijhoff, Hölderlin en Lucebert hun oneindigheid ervaren hebben, terwijl zij toch in dezelfde fragmenten van ruimte en tijd hun leven moesten leiden als ik – omdat ik ‘onze’ geheimzinnigheid wil doorgronden, minstens ervaren, lees ik hun gedichten.

Ik vermoed dat zij mij van dienst kunnen zijn bij het begrijpen van mijn vrienden en kinderen; dat zij mijn verstand kunnen scherpen en mijn fantasie vergroten en mij weerbaarder kunnen maken bij wanhoop en angstdromen; zouden zij mij misschien kunnen helpen bij het verwerken van mijn verleden tot toekomst?

5.

Van alle menselijke verhoudingen is die tussen lezers en schrijvers een der eenvoudigste. Al aarzel ik te zeggen: ik heb al jarenlang een zeer intense en gelukkigmakende verhouding met Natalia Ginzburg. Waarom aarzel ik? Omdat ik haar nooit in levenden lijve gezien en slechts in vertaling gelezen heb? Omdat ze dood is? Je zegt zoiets niet, omdat we onder een ‘verhouding’ wederzijdse keuze en bekendheid verstaan (nog afgezien van de bijkomende betekenis van erotische intimiteit die in onze omgangstaal in het woord ‘verhouding’ meeklinkt)... Maar dat maakt het

niet minder spannend en mysterieus: dat je geraakt wordt, gekend, doorzien, weersproken, getroost – over zeeën en hooggebergten, over eeuwen heen, door iemand die jou nooit gezien heeft en van je bestaan niet weet. Maar die blijkbaar over het vermogen beschikt een geschreven gemeenschap tot stand te brengen.

Natalia Ginzburg heeft dat ‘vermogen’ getypeerd als een opdracht om in iedere tekst die zij schreef alles te geven wat zij bezat. Zij vond dat schrijvers in ieder verhaal alles moesten inzetten en verwerken wat ze hebben meegemaakt, en niets in reserve houden ‘voor een volgende keer’. Wat wij uiteindelijk van schrijvers en lezers verwachten, heeft zij geformuleerd naar aanleiding van de roman *Honderd jaar eenzaamheid* van Gabriel García Márquez.

‘De echte romans hebben de macht om de lafheid, de stompzinnigheid en de onderwerping aan collectieve ideeën, de besmettingen en de nachtmerries die we in de lucht inademen, uit ons weg te vegen. De echte romans hebben de macht om ons rechtstreeks het hart van het ware binnen te voeren.’

Ze is als kind van tien begonnen met op te schrijven wat ze anderen hoorde zeggen. Natalia Levi heette zij. Haar vader was een jood, haar moeder katholiek, zij zelf ‘niets’. Werd geboren in 1916 op Sicilië. Trouwde op haar achttiende met Leone Ginzburg, een in Rusland geboren schrijver, antifascist, die samen met de Italiaanse schrijver Cesare Pavese de grote linkse uitgeverij Einaudi in Turijn heeft opgericht. In de Tweede Wereldoorlog werd hun gezin uit Rome verbannen naar een doodarm dorpje in de bergen. In 1943 werd Leone in Rome, waar hij een verzetskrant begonnen was, door de Duitsers opgepakt en doodge marteld. Vanaf haar eerste boek, in dat dorpje begonnen (*De weg naar de stad*), is haar thema: het leed dat mensen elkaar aandoen; ongewild vaak, onbewust, halfbewust, uit luiheid, domheid, verveling. Besluiteloze mannen, passieve, lusteloze vrouwen, een man die zijn vrouw bedriegt, een vrouw die in woordeloze trouw tot het uiterste gaat.

In deze essaybundel, die deel uitmaakt van Huub Oosterhuis' verzameld werk, reflecteert hij op taal, literatuur, geschiedenis en het woord 'God'. Rode draad is de bepalende invloed van de Bijbel op onze samenleving.

www.uitgeverijtenhave.nl

9 789025 911003